

Kun Béláról, születésének centenáriumán

A magyar és a nemzetközi forradalmi munkásmozgalomnak kevés olyan személyisége van, akinek neve elválaszthatatlanul egybefonódott a kommunista párt megalakításával, az első magyarországi munkáshatalom megteremtésével, a kommunista mozgalom világmozgalommá válásával. Közéjük tartozott Kun Béla. Elvtársai, harcostársai emlékezete és a megkopott, töredezett szélű fényképek megőrizték zömök alkatát, nyugodt arcvonásait, a dokumentumok pedig szavait, döntéseit, politikai lépéseit és azok következményeit. Önhibáján kívül évtizedekig téves és hamis nézeteket terjesztettek róla, és éppen ezért hiteles, valóságghú portréja felvázolása is viták keresztjében kezdődött meg.

A nagy októberi szocialista forradalom katonája

Kun Béla száz esztendeje, 1886. február 20-án született a Szilágyság kicsiny falujában, *Lelén*. Apja körjegyző. A gyermekeivé és az iskolakezdés szülőfalujában teltek el, majd az akkori-ban haladó szellemű és színvonalas zilahi gimnáziumban tanult. Érettségi bizonyítványt Kolozsvárott kapott — az erdélyi munkásmozgalom egyik fellegvárában —, ahol kamaszfejjel lett tagja a *Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak* (MSZDP). Két évet járt a kolozsvári jogakadémian, majd a család szűkös anyagi helyzete miatt tanulmányait megszakítva — amelyeket később magánúton folytatott — újságíró lett. Előbb a kolozsvári és a nagyváradai lapok hasábjain publikált, később a Budapesti Napló szerkesztőségébe került.

1906 nyarán a csendőrség brutálisan rátámadt a sztrájkoló kolozsvári építőmunkásokra. A hatósági önkény ellen Kun Béla röplapon emelte fel a szavát. Ezért perbe fogták és félévi államfogházra ítélték, amelyet a szegedi börtönben töltött le. Az államfogházból való kiszabadulását követően visszatért Kolozsvárra, és a kerületi munkásbiztosító pénztárban jutott előbb álláshoz, majd huszonöt évesen annak megbízott igazgatója lett. Neve egyre szélesebb körben vált ismertté az erdélyi munkásmozgalomban, alakja egyre többször tűnt fel az MSZDP rendezvényein, szavát egyre gyakrabban és szívesebben hallgatták a gyűlések résztvevői. 1913 őszén részt vett az MSZDP XX. kongresszusán és felszólalásaiban bírálta a pártvezetőséget, mert az elhanyagolta a vidéki pártszervezeteket, és megfogalmazta fenntartásait a polgári erőkkel kötött politikai szövetséggel szemben.

1914 késő nyarán kirobbant az első világháború. Kun Béla — hátrahagyva várandós feleségét — kényszerűségből magára öltötte a K. u. K. hadsereg csukaszürke egyenruháját. Az orosz front poklában harcolt, megsebesült, zászlóssá léptették elő. 1916. március végén fogságba került, és a százezres szibériai város, Tomszk hadifogolytáborába vitték. Amikor Kun Béla megérkezett a tomszki tiszti táborba, itt *Münnich Ferenc*, *Seidler Ernő*, *Reiner Károly* és mások irányításával már működött egy monarchiaellenes, antimilitarista nézeteket valló csoport. Kun Béla bekapcsolódott szervezkedésükbe és határozott marxista, forradalmi irányt adott tevékenységüknek. A csoport szoros kapcsolatot épített ki a legénységi táborral, majd az orosz polgári demokratikus forradalom győzelmét követően a tomszki bolsevikokkal. Kun Béla is ott

volt 1917. május elsején az ünneplők között. Ekkortól tekinthetjük az *Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt* tagjának, és bekapcsolódott a hadifoglyok soraiból verbuválódó Vörös Gárda szervezésébe.

A nagy októberi szocialista forradalom győzelmét követően Petrográdba (ma: Leningrád) hívták, a forradalmi hadifogoly-mozgalom egyik országos vezetője lett. 1917 végétől a *Nemzetközi Szocialista* és a *Die Fackel*, később a Moszkvában megjelenő *Szociális Forradalom* szerkesztésében, írásában vállalt oroszlnárszt, de megjelentek cikkei az *Izvesztyija* és a *Pravda* — a bolsevik párt központi lapja — hasábjain is.

1918. március 24-én Moszkvában megalakult az *Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt Magyar Csoportja*, amelynek elnökévé Kun Bélát választották. Tevékenysége középpontjába a hadifoglyok közötti kommunista agitáció és a hazai forradalom elősegítése került. Képzett leninistaként szolt a magyar tömegekhez *Ki lizet a háborúért?, Kié a föld?, Mit akarnak a kommunisták? és Mi a Tanácsköztársaság?* című broszúráiban. Számára természetes és szükségszerű volt, hogy a magyarországi polgári demokratikus forradalom győzelmének a hírére hazainduljon és kezdeményezze a kommunista párt megalakítását. Útja november 6-tól 17-ig tartott, álnéven, ellenséges vonalakon keresztül és életveszélyes helyzetekkel tüzdelve.

A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalapítója

Kun Béla a köztársaság kikiáltásának mámorában élő Magyarországra tért haza, ahol a Károlyi-kormány a feudális maradványok felszámolásával a polgári rend kibontakoztatására, megszilárdítására, bizonyos szociális és politikai reformok megvalósítására törekedett. A forradalom hajtőerejét adó munkások, katonák, vidéken a parasztkok törekvései pedig túlmúttak a kabinet programján. A megalakuló munkás-, katona- és paraszttanácsok nemcsak a forradalom demokratikus, népi jellegét tükrözték, de magukban hordták egy jövendő munkás-paraszt hatalom lehetőségét is.

Kun Béla a hazaérkezését követő héten fáradhatatlanul tárgyalt azokkal, akik szóba jöhettek mint a kommunista párt megalakítói. Túrelmesen érvelt a munkásmozgalom szervezeti egységének a fenntartásával szemben, következetesen fejtegette, érvényesítette a bolsevik párt tapasztalatait, a leninizmus alapelveit. 1918. november 24-én Budapesten Kelen József mérnök Városmajor utca 42. szám alatti lakásán megalakították a *Kommunisták Magyarországi Pártját* (KMP), amelynek elnökévé Kun Bélát választották. Néhány nap múlva — december 7-én — megjelent a párt lapja, a *Vörös Ujság*. Programadó vezércikke *Osztályharcot!* címmel — amelynek szellemi szülőatyja Kun Béla volt — meghirdette a szocialista forradalom magyarországi megvalósítását, a tanácsköztársaság megeremtését, elhatárolva a kommunistákat az MSZDP kivárá, halogató taktikájától. Kun Béla „munkahelye” a párt központja lett: előbb az Ugyonok utca 17. (ma: Kresz Géza utca 27.), majd a Visegrádi utca 15. szám alatt. (Itt működik a KMP megalakulásának az emlékmúzeuma.) Napjait nemcsak az íróasztal mellett munka — a párt szervezeti kereteinek a megeremtése — töltötte ki. Ennél fontosabbnak tartotta, hogy a kommunisták célkitűzéseit népgyűléseken, munkások, leszerelt és aktív katonák, háborús rokkantak soraiban népszerűsítse. Hatásos szónokként meggyőzően agitált, és cáfolta az MSZDP politikai lépéseit, intézkedéseit. A bírálat hangja és az elhatárolódás demonstrálása mellett számára egyúttal az is természetes volt, hogy szüntelenül keresse is a kapcsolatokat a szociáldemokrata vezetés baloldalával. Mindig következetesen kiállt a szakszervezeti mozgalom egysége mellett, amelyet a munkásosztály egysége alapjának tekintett. Futárok segítségével rendszeres, állandó kapcsolatot tartott fenn *Leninnel*, akit folyamatosan tájékoztatott magyarországi eseményekről, és akitől elvi s gyakorlati tanácsokat kapott.

A KMP egyre szélesedő tömegbefolyása a hatalom megtorló lépéseit váltotta ki. Kun Béla számított erre és felkészült rá. Így amikor 1919. február 2-ról 3-ra virradó éjszaka több mint félszáz rendőr behatolt a Visegrádi utcai párhelyiségbe, vandál pusztítást végzett ugyan, fontos iratokat azonban nem talált. Február 20-án éjszaka — ürügyként felhasználva a Népszava szerkesztősége előtti lövöldözést — a rendőrség általános támadást indított a kommunista párt és vezetői ellen. Kun Bélát Ugyonok utcai lakásán tartóztatták le a hajnali órákban. A Mosonyi utcai toloncházba hurcolták, ahol felheccelt rendőrök két alkalommal is bántalmazták, puska-tussal, ököllel nekiesetek. A Kun Bélával szembeni — ekkoriban még példátlanak számító — rendőri brutalitás tiltakozásra serkentette a szervezett dolgozókat. Másnap megkezdődött azoknak a gyűléseknek a sorozata, amelyeken felemelték szavukat a kommunisták letartóztatása ellen. Amikor néhány nap múlva Kun Bélát átszállították a Gyűjtőfogházba, napok alatt nyilvánvalóvá vált, hogy a pártmunka irányításának központja a fogház lett. A tényleges pártközpontként funkcionáló cellákban a kommunista vezetők megbeszéléseket tartottak, küldött-ségeket fogadtak, cikkeket, rőpiratokat írtak.

Kun Béla március 11-én *Bogár Ignáchoz* — a nyomdászszakszervezet egyik vezetője — írott levelében kifejtette, milyen feltételek között állítható helyre a magyar munkásmozgalom szervezeti egysége. A tíz pontban összefoglalt forradalmi elvek a hatalomért való harc programját, a társadalom szocialista átalakításának feladatait tartalmazták. Követelték a szakítást minden-

nemű osztály-együttműködéssel és az úgynevezett területi integritási politikával, a munkás és a földműves szegények tanácsaira épülő köztársaság megeremtését, a termelés és az elosztás munkásellenőrzését, majd a termelőeszközök köztulajdonba vételét, az MSZDP úgynevezett átmeneti programja összes munkásvédelmi követelésének haladéktalan megvalósítását és a szocializmus állami propagandáját. Március folyamán a KMP tömegbefolyása már messze túlhaladta a párt szervezeti kereteit, és a szociáldemokrata baloldal is közeledett hozzájuk, magával hozva a szavára figyelő tömegeket. A március 23-ára tervezett tömeggyűlés feltehetőleg kiszabadította volna fogságukból a letartóztatott kommunista vezetőket.

Időközben — március 20-án — *Fernand Vix* francia alezredes az antant megbízásából átnyújtotta a Berinkey-kormánynak a Magyarországgal szembeni területi követeléseket tartalmazó jegyzéket. A polgári politikusok nem mertek fellépni sem a jegyzék ellen, sem mellette, míg a szociáldemokrata pártvezetés döntő többsége — látva a kommunisták szélesedő befolyását — úgy foglalt állást, hogy elfogadva a KMP platformját, egyesül a párttal, átvéve a hatalmat és kiküldte a proletárdiktatúrát. Kun Béla és harcostársai, látva a kedvező történelmi szituációt — a forradalmasodó tömegeket, a szovjet Vörös Hadsereg lendületes ukrajnai előretörését — az egyesülés mellett döntöttek. Március 21-én a proletariátus átvette a hatalmat, és Magyarországon — Szovjet-Oroszországot elsőként követve — győzött a szocialista forradalom.

A Tanácsköztársaság vezetője

A magyarországi Tanácsköztársaság fennállásának 133 napja alatt Kun Béla külügyi és hadügyi népbiztos volt. Funkciójától függetlenül azonban — történelmi szerepét nézve — valójában a Forradalmi Kormányzótanács és az egyesült munkáspárt ismert és elismert, tényleges vezetője. Neve méltán forrt elválaszthatatlanul egybe az első magyarországi proletárforradalommal.

A két munkáspárt egyesülését követően Kun Béla első feladatai közé tartozott, hogy meggyőzze a kommunistákat: az adott történelmi helyzetben elkerülhetetlen és szükséges volt a fúzió. Emellett szinte órák alatt megeremtődött az állandó szikratávíró-kapcsolat Budapest és Moszkva között. *Lenin*, illetve *Georgij Csicserin* — szovjet külügyi népbiztos —, valamint Kun Béla között szinte mindennapos üzenetváltásokra került sor. Ezek a telegramok nemcsak információkat továbbítottak, tájékoztattak, hanem tapasztalatátadást és tanácsadást is jelentettek. A diplomáciai aprómunka — amely a magyarországi Tanácsköztársaság nemzetközi helyzetének a javításáért folyt — Kun Béla energiájának jelentős részét lekötötte. Mindezek mellett az első napokban ő a kezdeményezője a csendőrség és a rendőrség lefegyverzésének, az új katonai felállításának, jóváhagyta az ellenforradalmárok és háborús bűnösök letartóztatását, keresztülvitte a feudális címek és rangok eltörlését, foglalkozott a Forradalmi Kormányzótanács ügyrendjének és a népbizottságok hatáskörének a kialakításával. Április elejétől — mint hadügyi népbiztos — közvetlenül is részt vett a Vörös Hadsereg felállításában, a meglévő alakulatok ütőképessé tételében, a megbízható politikai biztosok kinevezésében.

A hatalomgyakorlás új stílusának kialakítása érdekében az egyik kezdeményezője annak, hogy a népbiztosok maguk ismertessék és indokolják meg a nyilvánosság előtt rendeleteiket, intézkedéseiket. Még arra is jutott ereje, hogy vitacikket írjon, gyűlést tartson Salgótarjánban és Tatabányán. Különös fontosságot tulajdonított a Budapesti Forradalmi Munkás- és Katonatanács állásfoglalásainak, ezért tanácskozásain rendszeresen részt vett és felszólalt.

Április derekán a munkáshatalom ellen támadást indítottak a román királyi hadsereg egységei, majd néhány nap múlva a cseh burzsoá csapatok is. A magyarországi Tanácsköztársaság — mivel a Vörös Hadsereg szervezése még nem zárult le — súlyos katonai helyzetbe került. Május 2-án jórészt Kun Béla személyes fellépésének köszönhető, hogy a Forradalmi Kormányzótanács a hatalom megvédése és a proletariátus mozgósítása mellett döntött. Másnap a kispeseti Teudloff—Dietrich gyárban hívta fegyverbe a munkásokat. A mozgósított proletariátus sorraiból megalakított munkásezredek — mint ismeretes — megállították a csehszlovák csapatok előrenyomulását Salgótarján térségében, majd megkezdődött az északi hadjárat, amelynek során felszabadították a Felvidék jelentős részét.

Amikor mód nyílt egy kis lélegzétvételi szünetre, akkor az egyesült munkáspárt kongresszusa elé terjesztendő *program alapvető elvi kérdéseivel* foglalkozott öt előadásban. Kun Béla előadásai marxista—leninista alapon tárgyalták a párttal, a szakszervezetek szerepével, a szakmai szervezetek és a pártszervezetek különválasztásával, a proletárállam kérdéseivel összefüggő problémákat. Előadásai a legjobb elméleti munkát jelentették a Tanácsköztársaság fennállása alatt.

A sokirányú tevékenység mellett még arra is jutott ereje és ideje, hogy a feladatköréhez nem tartozó, azonban a munkáshatalom léte szempontjából fontos kérdésekkel, így többek között az élelmezéssel is foglalkozzon. Ennek érdekében járt a Dunántúlon, Győrött, Szombathelyen és Sopronban. Személyesen is szerepet játszott a *Szlovák Tanácsköztársaság* kikiáltásában. Következtesen kiállt megalakítása mellett, szembefordulva a nacionalizmusra hajlókkal. Legjobb munkatársai közül többet az új tanácsállam rendelkezésére bocsátott.

1919. június 12–13-án Kun Béla részt vett az *egyesült munkáspárt kongresszusán*. A tanácskozás vitájában következetesen érvelt a munkáshatalom lenini elveinek a megvalósítása és érvényesítése mellett, és ő terjesztette be a párt új nevére a kompromisszumos javaslatot: Szocialista—Kommunista Munkások Magyarországi Pártja. A pártvezetés megválasztása során határozottan szembe fordult azzal a szociáldemokrata kísérlettel, hogy a kommunisták zömét kiszorítsák a vezetésből.

Időközben megérkezett *Georges Clemenceau* francia miniszterelnöknek az antant nevében írott jegyzéke, amely a felszabadított területekről való visszavonulásra szólította fel a tanácsállam fegyveres erejét. A visszavonulás kérdése vált az egyik központi vitatémává a június 14-én megnyílt *tanácskongresszuson*, miközben megérkezett *Georges Clemenceau* második jegyzéke is. Kun Bélának a döntés meghozatalakor ebben az esetben is a munkásállam külső és belső helyzetének valamennyi tényezőjét kellett figyelembe vennie, és ennek alapján álláspontja helyes volt. Diplomáciai utóvédharcokat lehetett folytatni és folytatott is, de a visszavonulás elrendelését — még ha az utókor szemében általában hibásnak is tűnt — nem lehetett elkerülni. A Felvidék kiürítését követően Kun Béla egyetértett a román haderő elleni offenzívával. Világosan látta a forradalom hazai erőinek a kifáradását, a nemzetközi erőviszonyok romlását, a szovjethatalom súlyos katonai helyzetét. Amikor pedig a tiszántúli offenzíva kifulladás, a frontra utazott, és fáradhatatlanul próbálta újabb harcra lelkesíteni a fásultan visszavonuló vörös katonákat. A front helyzete azonban nem javult, és augusztus 1-én a Forradalmi Kormányzótanács a lemondás mellett döntött. A döntést követően a Budapesti Forradalmi Munkás- és Katonatanács ülésén beszédében megrendülten szólt a tanács hatalom leveréséről, de ő sem látta lehetségesnek a forradalom további védelmét. Hangsúlyozta, hogy a megalakuló úgynevezett szakszervezeti kormány csak átmenet lehet a burzsoázia kegyetlen diktatúrájához. A magyar munkásosztály — mondotta — saját szenvedései árán fogja megtanulni, mit veszített a proletárhatalom megdöntésével. Utolsó szavaival hitet tett a munkásosztály hatalmáért folytatandó új harcok mellett.

A kommunista világmozgalom vezetésében

A magyarországi Tanácsköztársaság megdöntését követően Kun Béla Ausztriába emigrált, ahol harcostársaival együtt internáltak. Az internálás hosszú hónapjai alatt elemezte a magyarországi munkáshatalom tapasztalatait és tanulságait, és kezdeményezte a KMP illegális újjászervezését. A szovjet diplomácia erőfeszítéseinek köszönhetően 1920. július derekán megnyitlak előtte az internálótábor kapui. A Kun Bélát és elvtársait szállító vonat azonban csak kétheti kálváriát követően ért el Stettinbe (ma: Szczecin), ahonnan hajóval utaztak Petrográdba.

Szovjet-Oroszországba érkezve hatalmas lendülettel vetette bele magát a Kommunista Internacionálé tevékenységébe, majd október elején kinevezték a *Déli Front Haditanácsának* a tagjává. *Mihail Frunzeval* és *Szergej Guszevval* együtt küzdött Pjotr Vrangel tábornok ellenforradalmi hadseregének a megsemmisítéséért, a Krím-félsziget felszabadításáért. 1921 tavaszán a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának a megbízásából a forrongó Németországba utazott. Részt vett a márciusi fegyveres megmozdulás előkészítésében, amelynek során elkövetett hibáit Lenin bírálólatban részesítette. Ha kritizálta is Kun Béla némely lépéseit, V. I. Lenin mégis a világorradalmi folyamat jelentős vezetőjének tartotta. Ezt — megnyilatkozásain túl — azok a megbízások is tanúsították, amelyeket kétségtelenül az ő egyetértésével adtak Kun Bélának.

Szovjet földre visszatérve előbb a Szovjetunió Kommunista Pártja megbízásából az Uralban és a Komszomol mellett dolgozott, majd a Kommunista Internacionálé agitációs és propaganda osztályát vezette. Beválasztották a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának és a szűkebb irodának a tagjai sorába. A nemzetközi forradalmi mozgalom központjában végzett munkája mellett folyamatosan kapcsolatot tartott a Kommunisták Magyarországi Pártjával is. Mint a KMP Külföldi Bizottságának a tagja, elméletileg és gyakorlatilag segítette, irányította az illegálisban harcolók tevékenységét. 1925 augusztusában Bécsben a *KMP I. kongresszusának* a tanácskozáját vezette. Írásai rendszeresen megjelentek a párt folyóiratának, az *Új Március*-nak a hasábjain.

A lebukás veszélyét vállalva számtalan esetben utazott Bécsbe és Berlinbe. Egyik ilyen útja során 1928 áprilisában az osztrák rendőrség letartóztatta. A kommunisták világszerte egy emberként álltak ki védelmében, és ennek hatására az osztrák bíróság csupán háromhavi szabadságvesztéssel sújtotta. Büntetése letöltése után visszatért a Szovjetunióba. A Kommunista Internacionálé VI. kongresszusa a Végrehajtó Bizottság Elnökségébe választotta. Vezette a világszervezet *Balkán-titkárságát*, amely a bolgár, ciprusi, görög, jugoszláv és román kommunista pártok munkáját segítette, irányította. Sokirányú mozgalmi tevékenysége arra is kiterjedt, hogy részt vegyen 1930 tavaszán a *KMP II. kongresszusán* Aprelevkában. Szerkesztette a hatkötetesre tervezett, első magyar nyelvű *Lenin Válogatott Műveket*, egyik kezdeményezője és szervezője a lenini munkák világméretű elterjesztésének. Részt vett a *Sarló és Kalapács*, a Szovjetunióban élő magyar kommunisták, internacionalisták folyóirata kiadásában. Tanított a Nemzetközi Lenin Iskolán és a Vörös Professzorok Intézetében, s mulhatatlan érdemeket szer-

zett a magyar és a nemzetközi kommunista mozgalom kádereinek a nevelésében, képzésében. Mindemellett a húszas és harmincas években aktívan segítette a szovjet szervek és intézmények munkáját, ennek elismeréseként kitüntették a *Vörös Zászló Érdemrenddel*.

A húszas-harmincas évek fordulóján Kun Béla is támogatta a nemzetközi kommunista mozgalomban uralgóvá vált szektás nézeteket. A Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa előtt kibontakozó vitában a proletárforradalom ügyét féltve, azok sorába tartozott, akik fenntartásokkal, kétségekkel fogadták az antifasiszta népfrempolitikát. A nemzetközi helyzetben a harmincas évek derekán lezajlott változásokból azonban ő is levonta a szükséges következtetéseket. Felismerte és elismerte korábbi tévedéseit, és hozzájárult a szükséges politikai fordulat népszerűsítéséhez.

A Szovjetunióban a harmincas évek második felében kibontakozó személyi kultuszhoz párosuló bizalmatlanság légköre őt is elérte. 1936 nyarán megbírálták tevékenységét és felmentették a Kommunista Internacionáléban és a KMP-ben viselt megbízatásai alól. A *Társadalomtudományi és Közgazdasági Könyvkiadó* igazgatója lett. 1937. június 29-én letartóztatották — egészségi állapota már a korábbi években súlyosan megromlott —, és 1939. november 30-án elhunyt.

Kun Béla halálával a magyar és a nemzetközi kommunista mozgalom olyan igaz és hűséges harcosát vesztette el, akinek tevékenységét Lenin is nagyra értékelte és akit harcostársának tekintett. Életútja során mindig következetes hazafiként, internacionalistaként küzdött a magyar proletariátus felszabadításáért, a munkásszolidaritás elmélyítéséért.

Botos János

Nagy László és Vas Károly

Gimnáziumi bizonyítványom első lapján a következő bejegyzés található: Felvettem a gimnázium 5. osztályába. Celldömölk, 1947. január 27. *Vas Károly megbízott igazgató*. Néhány nappal előtte találkoztam vele először a különbözőzeti vizsgán. Mint a későbbiek során megtudtam, Érsekújvárról került — győri kitérővel — Celldömölkre, gimnáziumalapító igazgatónak. Ez az intézet azóta működik, mintegy 15 éve Celldömölki Berzsényi Dániel Gimnázium néven.

Mi akkor még nem tudtuk, de valahogy megéreztük, hogy nem mindennapi emberrel van dolgunk. Alacsony termete ellenére már megjelenése is tiszteletet parancsolt. Az európai műveltséget hozta el nekünk, kemenesaljai fiataloknak, a NÉKOSZ szellemét. Ő volt az országban — 41 évesen — a legidősebb NÉKOSZ-igazgató. Mert nemcsak iskolát, hanem tekintélyes nevelőintézményt — a Felsőbüki Nagy Pál Népi Kollégiumot — is alapított, melyben 26, főként parasztfiatalokból álló gyermek sajátította el a tudomány alapjait, ismerkedett a kultúrával, tanult „népben, nemzetben” gondolkodni.

Falujáráson vettünk részt. Egy alkalommal találkoztunk Erdei Ferencsel és Majláth Jolánnal is. Esténtek közösen olvastuk Illyés Gyula Csizma az asztalon című könyvét. Népdalokat tanultunk, angol nyelvórákra jártunk, híres volt a táncsoportunk is. Vas Karcsi bátyánk gyönyörű szép erdélyi népdalokra tanított meg bennünket.

Amikor a népi kollégiumokat feloszlatták, Vas Károly Szombathelyre, majd Budapestre, végül Pécsre került. Szombathelyen szakérettségis tanfolyamot igazgatott, Budapesten a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban az új történelmi tantervek kidolgozásán fáradozott. Ennek melléktermékeként jelent meg 1968-ban a Tankönyvkiadónál A történelemtanítás módszertana című könyve, amely ma is az egyik legjobb, legkorszerűbb segédanyag a történelem tanításához. Módszertani könyvét nyolc szocialista országban használják.

A Pécsi Tanárképző Főiskolán megalapítástól kezdve 1971-ig tanított. Ekkor ment nyugdíjba. De soha nem szakadt meg kapcsolata celldömölki diákjaival. 1981-ben, amikor megalakítottuk a Celldömölki Gimnázium Öregdiákjainak Baráti Körét, nagy lelkesedéssel kapcsolódott be annak munkájába. Amikor pedig felkérték az Országos Pedagógiai Intézetben arra, hogy nyilatkozzék, milyen legyen a jövő iskolája, Vas Károly a tőle megszokott módon alapos és részletes tanulmányt készített erről a kérdésről.

Vas Károly 1985. június 4-én, 79 éves korában hunyt el. A Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem és a Celldömölki Berzsényi Gimnázium 1985. június 26-án búcsúzott a történettudomány és az általános iskolai tanárképzés egyik jeles képviselőjétől. Amint azt a Magyar Nemzet 1985. július 8-i száma is megírta, Vas Károly — anyja révén — közeli rokona volt Nagy

László költőnek. Rokoni kapcsolatuk elég későn tudatosult bennem: két esztendeje, amikor felavatásakor meglátogattam az iszkázi Nagy László-házat, s megláttam az egykori kamrában a Vas Géza — Nyárád feliratú gabonáróló vászonzsákokat. Mindjárt meg is kérdeztem a jelenlévő Vas Erzsébettől, Nagy László anyjától, rokona-e Vas Károly? — Igen — felelte. Agh István, Nagy László testvéröccse 1984-ben megjelent könyvében ezt írja: „... érthetetlen módon a rokonságot nem tartottuk, csak *emlegettük*, hogy Vas Kari itt meg ott van, az ám egy okos ember! Kis koromban emlegették a legtöbbet, sokat hallottam róla, mert Izabella nővérem ott tanult Érsekújváron, ahol a nagybátyám tanár volt”.

Agh István 1981-ben, Pécselt családjával együtt meglátogatta unokabátyját. Beszélgetésük-ből két fontos megjegyzés kívánkozik ide: Az egyik: „anyád egy évvel idősebb nálam, nagyon jó tanuló volt”. A másik: „A nyárádiak közül én iratkoztam be először felsőbb iskolába. Addig a pápai bencés gimnáziumban nem tanult egyetlen parasztyerek sem. 1711 óta, a református kollégiumban is csak egyetlen. Ezért határoztam el, hogy életemet a parasztság művelődésének szenteltem, nem rajtam múltott, hogy nem tehettem igazán. A földmunkához kicsi voltam, gyön-gécske, de jól fogott az eszem. Azt mondták a nyárádiak, hogy úrnak nevelnek. Az osztályban a legjobb tanuló voltam. Mi lehet a szegény gyerek? Csak pap, mert akkor taníttatja az egy-ház. Érettségi után a pesti központi szemináriumba kerültem, aztán meggondoltam magamat, átíratkoztam a történelem—latin szakra, gazdag gyerekeket tanítottam, így tudtam elvégezni az iskolát. Nem számíthattam szüleimre amiatt sem, mert éppen akkor tört ki a gazdasági vál-ság.” (Dani uraságnak.)

Sajnos, ma már minkét kiváló ember elköltözött az élők sorából. Nagy László Kossuth-díjas költő és unokabátyja közötti kapcsolatot nehéz rekonstruálni. Az elmondottakból azonban világos, hogy a tanulás, a művészet iránti fogékonyságot Nagy László anyjától, Vas Erzsébettől és rokonságtól örökölte. Vas Károly volt a sokat emlegetett példa, hogy ki lehet törti a falusi zárt életformából. Ezt az utat Nagy Béláné, született Vas Erzsébet látta. Elsősorban Vas Károly példája hatott, aki — mint láttuk — a rokonságot segítette. Érsekújváron Nagy László Bella nevű testvérén kívül ott lakott egy másik Vas lány is, Vas Ilonka. Bella az újvári Pázmány Péter Gimnáziumban, Ilonka pedig a liceumban tanult. A rokonság azt is elmondta, hogy egy idő-ben Pápan tanult mind az öt Vas és Nagy gyerek. Valamennyit az anyai nagyanya tartotta ösze. A Zöldfa utca 12-es számú házban talált otthonra Bella, Mari, Laci, Vali és Ilonka.

Egy interjúban — amelyet barátja és költőtársa Kormos István készített — Nagy László el-mondta, hogy a Veszprém megyei faluban, Iszkázon „az erkölcsi követelmények nagyon kemé-nyek voltak. Az apai rokonságban nem volt iskolázott ember. Apám nem taníttatott volna még akkor sem, mikor látta, hogy a lábam nem gyógyul meg. Anyám akarta, hogy tanuljak, sőt az egész család, a gyerekek tanuljanak tovább. Mert mindenünk a banké volt. Anyám akarata az volt, hogy a jövőnk ne legyen azé”.

Ebből a beszélgetésből az is kiderült, hogy az egykori családfői tekintély ekkor már leha-nyatlott, édesapja reményei nem váltak be, „így aggott el. Anyám pedig felülkerekedett... Nem volt már apai diktatúra”.

Említettem már, hogy Vas Károly példája hatott a családra. Vas Erzsébet gyermekei az ő út-ját választották. Hozzásegített ehhez az új korszak kezdeté: a felszabadulás is. Nagy László népi kollégistaként került Budapestre. Beiratkozott a Képzőművészeti Főiskolára, és a Dési Hu-ber István Népi Kollégium lakója lett 1948-ban.

Nagy László a mai magyar költészet egyik legnagyobb alakja. Felsőiskázról az ősi regös-énekek és a néphagyományok hangját hozta magával. Édesanyjától pedig a „tündérkedést”, a költői tehetséget örökölte. A hajszálgyökerek tehát a Vas családhoz vezetnek, ahol a tuda-mánynak és a művészetnek nagy volt a tisztelete. Vas Károly ügyelt arra, hogy a rokonság csak értékes műveket olvasson: klasszikusokat, no meg a népi írókat. Vas Károly maga is ki-tűnően hegedült. Vas Erzsébet pedig jól rajzolt. „Maga készítette népi ihletésű falvédői, stelá-zsipapírajai, gazdagon himzett pirosójásai, pingálásra ösztönzik a fiát is. Még csak öt-hat éves, de a rokon gyerekek palatábláit telerajzolja házakkal, fákkal, csillagokkal.” — írja róla Vati Papp Ferenc 1970-ben megjelent Nagy László-portréjában.

Nem lenne teljes a kép, hogyha nem szólánk Nagy László állat-, de különösen löszereteté-ről, valamint sokoldalú kezűgyességéről. A paraszti munkához hajdan hozzátartozott a gyalu-pad, a vonókés szakszerű használata éppúgy, mint a lyukas fazék megfoltozása is. De hozzátar-tozott a munka becsülete is. Mindezt édesapjától örökölte.

Nagy László Kossuth-díjas költő már nyolc éve itthagytott minket. *Ha élne, most lenne 60 éves.* Unokabátyja pedig most halt meg a nyár elején. Két nagyszerű emberrel lett kevesebb a szülőföld, a haza, Európa. Egy művésszel, aki fogában tartva átviszi a Szerelmet a túlsó par-ta. Egy emberrel, aki bizott az ember jobbik énjének, a teremtő jóságnak a felülkerekedésé-ben. Egy kiváló pedagóggal, egy forradalmár népnevelővel, aki egyike volt a Nemzeti Para-sztpárt vezetőinek, „a fényes szellő nemzedéke” vezérkarának. Tanárnemzedékek nevelői-nek, a honismereti mozgalom és a helytörténeti kutatás fáradhatatlan harcosának. Mindkettő életműve nemzeti, és az egyetemes emberi kultúra szerves része; megőrzése, ápolása, tovább-adásá az utódoknak nemzeti kötelességünk.

Tungli Gyula

Csúry Bálint emlékezete

Egy halk szavú, szerény, de iskolát teremtő, lelkes tanítványokat nevelő, egy nemzeti tudományágat felvirágoztató tudósról emlékezünk születésének századik évfordulóján. Megmutatta, hogy vidéken is lehet az egész magyar nyelvterületet átfogó, világszinten álló tervek alkotni, megvalósításukhoz személyes példával, szervezőkészséggel hozzájárulni. Nemcsak egy évtizedre lett Debrecen a magyar nyelvjáráskutatás központja, hiszen utóda és tisztelője, Bárczi Géza folytatta a megkezdett munkát, és Bárczi utódai is hívek maradtak a „genius loci”-hoz, amely Csúry Bálintban testesült meg. Tanítványai pedig szerte az országban munkálkodnak egykori tanáruk szellemében.

Csúry Bálint a Szatmár megyei Egri községben született. A gimnáziumot Szatmárnémetiben végezte el, majd a kolozsvári egyetemre iratkozott be magyar—latin szakra. Az egyetem elvégzése után is Kolozsváron maradt. 1910—1932 közt, huszonkét éven át a Farkas utcai református gimnáziumban tanította a magyar és a latin nyelvet és irodalmat. Arra is módot talált azonban, hogy a nyelvtudományt művelje. Tanárkodása derekán a rendszerváltozás következtében egy idegen hatalom nemzeti kisebbségének tagjává vált. A súlyos lelki válság után rájött, hogy kisebbségi sorsban túl kell lépnie szakmáján, és hogy fontos feladata a tudomány-népszerűsítés. Irt tehát erdélyi irodalmi és tudományos folyóiratokba, napilapokba néprajzról, népköltészetről, ismertetett Magyarországon megjelent nyelvtudományi műveket, és folytatta a már diákkorában megkezdett nyelvjárási tanulmányait szülőföldjén, a Szamosháton.

Nevét és munkásságát ismerték és becsülték a határon túli hazában is. A Magyar Nyelvtudományi Társaság ösztöndíjjal segítette kutatásait. 1927-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjai közé választotta. 1931-ben elhunyt Pápay József, a debreceni egyetem a magyar és finnugor nyelvészet tanára, ekkor Csúry Bálintot hívták meg a tanszék vezetésére. 1932-ben vette át új munkahelyét és kilenc éven át működött itt korai haláláig, 1941. február 13-ig. Éppen 55 születésnapján hunyt el.

Élete nagyobb részét Erdélyben töltötte, de viszonylag rövid debreceni tartózkodása alatt bámulatos eredményeket ért el. Minden — a tanszékén szükséges — előadásra gondosan felkészült, léttel töltötte meg az akkor országosan alig tengődő nyelvjárástudományt, és kutatóintézetet alapított Debrecenben. Magyar Népnyelv címen évkönyvet indított meg, megszervezte a Debrecen környéki nyelvjáráskutatását. Tanítványai révén kiterjeszthette az Intézet működési körét a határon túli erdélyi, szlavóniai és Felsőőr vidéki magyarságra is.

A harmincas évek közepén befejezte és kiadta egyik fő művét, a kétkötetes Szamosháti szótárt, valamint A. Kannistóval közösen Yrjö Wichmann finn tudós moldvai és hétfalusi csángó szótárát. Sajnos, nem jutott már ideje a még kolozsvári gimnáziumi tanársága alatt elvégzett déli csángó gyűjtésének megszerkesztésére és kiadására.

Ő tervezte meg elsőnek a magyar nyelvjáráskutatás atlaszának kérdőívét, és Biharban már a gyűjtést is megindította. Olyan kitűnő tudósok voltak tanítványai, mint például Balassa Iván, Imre Samu, Szabó István, Penavin (Borsy) Olga, Keresztes Kálmán és Kovács István. Az ő Szamosháti szótára alapján készült el Keresztes Kálmán és Kiss Géza ormánsági, Bálint Sándor szegedi és Penavin Olga szlavóniai szótára.

A múlt század végén egy német származású angol nyelvész, Max Müller még azt állította, hogy egy „egyszerű” halász vagy paraszt szókinccse alig éri el az ezer szót. Ezt a kijelentést természetesen már annak idején is kifogásolták, de elég bizonytalanul és tág keretek közt mozgott egy-egy nyelv szókinccsének számszerű becslése. Csúry Bálint szótára volt talán az első a világon, hogy egyetlen falunak — és ott is szinte egyetlen családnak — a teljes szókinccsét tette közzé. Nagyreszt saját családja és a szomszédok, komák látogatásainak párbeszédeit jegyezte szorgalmasan évtizedekig minden iskolai szünetben, amelyet otthon töltött. Szótárában csak azt tette közzé, amit saját fülével hallott és később ellenőrzött. Így tudtuk meg, hogy egy átlagos falusi földművesnek, családnak, falunak a szókinccse századunk első felében mintegy húszezer szóból állt.

A hagyományos paraszti élet felbomlása után még értékesebb ez a teljességre törekvő és fonetikailag pontos, a szójelentéseket árnyaltan szétbontó és példamondatokkal ellátó enciklopedikus regionális szótár.

Csúry Bálint neve mérföldkő a magyar nyelvjáráskutatásban. Minden nagy, nyelvjárással foglalkozó munka (nyelvtanlás, kézikönyv, tájszótár) külön bekezdésben vagy fejezetben foglalkozik a nagy tudós munkásságának méltatásával. Nélküle aligha vagy csak évtizedek múlva jelenhetett volna meg a következő néhány nagy összefoglaló mű: A Magyar Nyelvjáráskutatás Atlasza és e sorok írójának, majd Csúry tanítványának, Imre Samunak a magyar nyelvjárássokról szóló kézikönyve. Szamosháti szótárának mintájára készültek az említett nyelvjárási szótárak. Az ugyancsak Csúry-tanítvány Végh József szervezésével és kezdeményezésével indultak meg a megyei (Zala, Somogy, Tolna, Vas, Baranya) és a járási (Heves, Szabolcs-Szatmár, Veszprém) helynévgyűjtések.

Emléke nemcsak él, de ma is serkentőleg hat a magyar nyelvtudományban.

Kálmán Béla